

РІВЕНЬ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ПОТУЖНОСТЕЙ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНДИКАТОР СТАНУ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто питання використання показників кон'юнктурних обстежень підприємств різних галузей для дослідження стану економіки. Зокрема, розглядаються показники, що стосуються стану завантаженості виробничих потужностей підприємств та причин, що на нього впливають.

Ключові слова: кон'юнктурні обстеження підприємств, показники ділової активності підприємств, завантаженість виробничих потужностей.

Вступ

Відомо, що дослідження економіки будь-якої країни ґрунтуються на системі певних показників. Інколи – це тільки статистичні показники, в деяких випадках – сукупність статистичних та фінансових показників або їх поєднання з іншими джерелами інформації. Як показують останні публікації іноземних та українських аналітиків [1–4; 6; 9–10], наразі не існує достатньо проробленої інформаційної бази, яка би задовольняла запити суспільства щодо оцінки його стану, перспектив розвитку, можливості передбачити найближчі поворотні точки економічного циклу.

Останніми роками серед таких додаткових джерел інформації дослідники все частіше наводять кон'юнктурні обстеження (КО) або обстеження ділової активності підприємств¹. Ці обстеження надають цікаву та незвичну, особливо для українських економічних аналітиків, інформацію про думки керівників стосовно поточного стану, його змін порівняно з попередніми періодами та перспектив розвитку на найближче майбутнє їх підприємств.

Інформація щодо використання виробничих потужностей, яку отримують за допомогою кількох показників КО, притаманна і специфічна саме для цих обстежень, і водночас її не можна отримати з будь-яких інших джерел, як-от система спостережень державної статистики або спостереження інших органів влади (наприклад, галузевих міністерств і відомств). Такі показники постійно вносять до гармонізованих європейських анкет кон'юнктурних обстежень за різними видами економічної діяльності² і включені до анкет українських КО.

¹ Докладнішу інформацію про кон'юнктурні обстеження українських підприємств та систему статистичного моніторингу ділової активності підприємств можна знайти у монографії [5].

² Інформацію щодо європейських гармонізованих кон'юнктурних обстежень можна знайти на сайтах Єврокомісії [8] та Центру міжнародних досліджень з обстежень економічних тенденцій (CIRET) [7].

Постановка завдання

Аналіз співвідношення попиту та пропозиції для будь-якої економіки – це головне питання дослідження «якості» її функціонування, рівноваги, що склалася або має бути досягнута. Позиції щодо виробництва продукції (послуг) та обсягів попиту, замовлень на продукцію (попит) завжди в тому чи тому обсязі входили до сфери економічного аналізу. Але дещо поза увагою залишались питання дослідження, пов'язані із наведеними ринковими індикаторами показників стану та коефіцієнту завантаженості виробничих потужностей, які безпосередньо відображають саме стан попиту на продукцію (послуги) підприємств та очікування підприємців щодо найближчих змін цього попиту.

Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей є одним із тих показників, за яким легко оцінити, чи на повну потужність працюють підприємства, чи є в них «запас міцності» (тобто, можливість збільшити обсяги випуску, якщо зросте попит на продукцію) і чи є цей попит стимулом для того, щоби збільшувати завантаження. Загальноприйнятим є твердження, що для нормального функціонування підприємства за умови наявності задовільного попиту на його продукцію, коли економіка перебуває у стані відносної рівноваги, коефіцієнт завантаження має коливатися в інтервалі 80–85 %, тобто не може бути надмірної кількості невикористаних виробничих потужностей на підприємствах. І мається на увазі, що виробничі потужності перебувають переважно у нормальному виробничому стані, що, до речі, складно порівнювати з українськими реаліями, в яких спостерігається суттєва зношеність основних засобів.

Метою статті є дослідження стану завантаженості потужностей у промисловості, будівництві та транспорті на основі інформації кон'юнктурних обстежень українських підприємств, порівняння його із європейськими країнами та

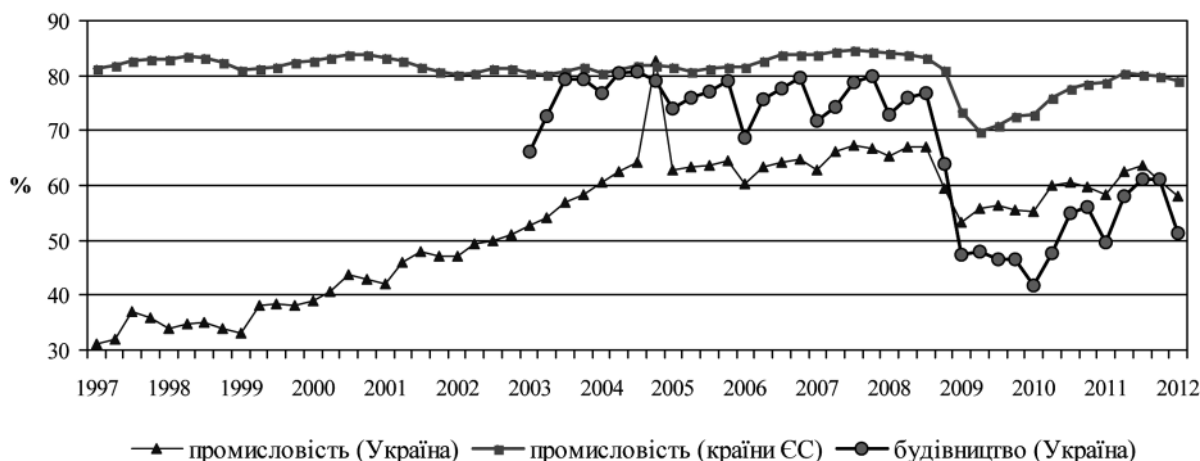

Рис. 1. Коефіцієнти завантаження виробничих потужностей
Джерела: [8] та інформація кон'юнктурних обстежень українських підприємств.

аналіз впливу змін економічної кон'юнктури на використання потужностей.

Викладення основного матеріалу

Стан використання виробничих потужностей досліджують на підставі кількох індикаторів: коефіцієнт завантаження потужностей, оцінка їх завантаженості, можливості підвищення завантаженості та частка виробничих потужностей, яку неможливо завантажити через зношеність. Перші два показники є показниками гармонізованих європейських обстежень для промисловості. В українських обстеженнях вони були поширені ще на два види економічної діяльності (перший – внесено до анкет обстеження будівництва, другий – будівництва та транспорту). Дані щодо останніх двох показників, введених до українських обстежень, збирають у промисловості та будівництві.

Зрозуміло, що кожна з обстежуваних галузей економіки має свої особливі риси з погляду створення й виконання виробничих планів та умов реалізації виробленої продукції (послуг, робіт), особливостей функціонування в ринкових умовах тощо. Тому аналіз стану використання виробничих потужностей підприємств на основі інформації кон'юнктурних обстежень подається за досліджуваними галузями. Крім того, слід зазначити, що показник рівня зношеності потужностей є більш притаманним саме для української економіки.

В Україні промисловість надає біля 30 % валової доданої вартості, це також одна з найголовніших галузей економіки у більшості розвинених країн світу. Обсяги виробництва, випуск та інші індикатори, що характеризують промислову діяльність, завжди були показниками для оцінки стану економіки, мабуть тому саме промисловість стала найпершою галуззю для запро-

вадження КО в європейських країнах, і саме для неї було сформовано найбільшу кількість запитань в анкетах, серед яких і запитання, що стосуються виробничих потужностей підприємств.

Аналізуючи коефіцієнт завантаження промислових потужностей в Україні та європейських країнах, можна помітити, що протягом усього докризового періоду (до III кварталу 2008 р.) в українській економіці спостерігалось його постійне зростання (з невеликим винятком у 1998 р. – під час попередньої кризи), хоча максимальне значення не перевищило 70 %, що є мінімумом за європейськими обстеженнями (рис. 1). Отже, завантаженість промислових потужностей в Україні і в попередні роки, й наразі, дуже далека від тієї картини, що спостерігається у Європі.

Будівництво – це саме та галузь, що дуже контрастно відображає зміни стану всієї економіки. Відомо, що економічні аналітики часто оцінюють, на якому етапі перебуває фаза циклу ділової активності, відповідно до того, як змінюються обсяги виробництва цементу в країні, отже – темпи будівництва. В Україні протягом 2003–2007 рр. спостерігався бум у житловому будівництві, хоча, на жаль, його ніколи не було у виробничому (промисловому) будівництві. Проте, як бачимо з рис. 1, ситуація у будівництві була у цей період значно кращою, ніж у промисловості, незважаючи на сезонність робіт у цій галузі: значення коефіцієнта завантаження періодично наближались, і навіть інколи перевищували, позначку 80 %. Проте кризове падіння обсягів робіт у будівництві спостерігалось, на відміну від промисловості, аж до початку 2010 р., змінившись повільним зростанням завантаженості потужностей, яке й досі не повернулось до докризових значень. Середнє значення коефіцієнта завантаження за весь період спостереження в промисловості України становить 52,8 %, у бу-

Рис. 2. Оцінки стану завантаженості виробничих потужностей за галузями економіки України

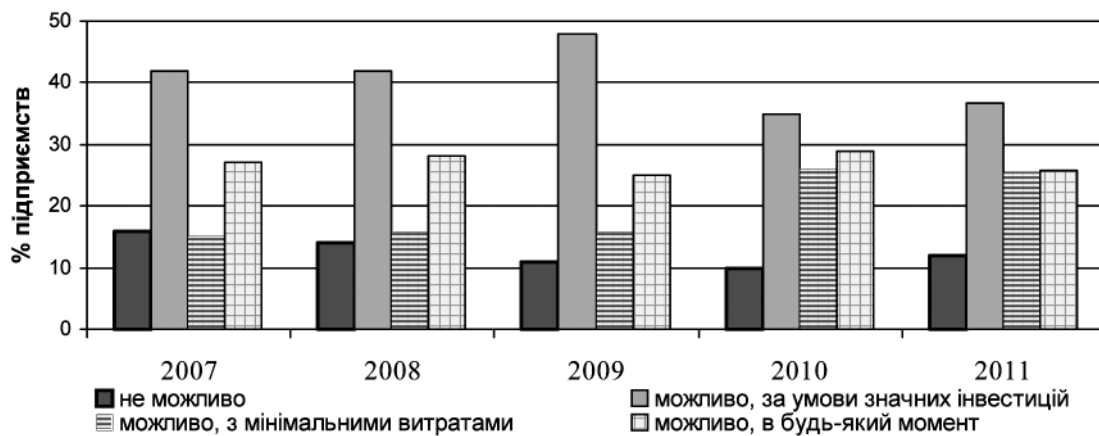

Рис. 3. Можливість використання виробничих потужностей у промисловості за збільшення попиту

дівництві – 67,2 %, у промисловості європейських країн – 81,0 %.

Наразі слід сподіватись на те, що саме будівництво стане тим потягом, який зможе «витягти» економіку країни і надати їй новий поштовх до зростання.

Інший показник – оцінку рівня використання виробничих потужностей на підприємствах – розраховують у формі балансу як різницю часток відповідей «потужностей більш ніж достатньо» для виконання наявного обсягу замовлень і відповідей «недостатньо». Від'ємне значення балансу за цим запитанням показує, що підприємствам не бракує наявних потужностей для нормального функціонування, додатне – що є зайві, які наразі не можуть бути завантажені.

Як бачимо з рис. 2, зміни цього показника також адекватно відображають стан української економіки в різні періоди часу. Це стосується як промисловості й будівництва, так і галузі транспорту. Проте, якщо у докризовий період стосовно промисловості слід говорити про постійну недозавантаженість потужностей, то для будівництва і транспорту – про нестачу потужностей підприємств для виконання наявних замовлень.

Знову ж таки, найкраща ситуація у всіх трьох галузях зареєстрована протягом 2003–2007 рр., і вона погіршилась у останні три роки. Деякі запитання виникають щодо транспорту: чому там постійно спостерігається нестача виробничих потужностей, чому в розпал кризи транспорт був найкраще за останні 13 років завантажений замовленнями на послуги, і, нарешті, чому, якщо потужності не використовуються оптимально, піднімаються ціни на послуги? Чи не краще, навпаки, знижувати ціни, отримуючи прибутки за рахунок збільшення обсягів надання послуг, якщо на них є попит?

Порівняння українського коефіцієнта завантаження виробничих потужностей у промисловості з аналогічним європейським навело на думку спробувати з'ясувати у респондентів, чому виникають такі суттєві розбіжності у значеннях навіть у періоди економічного зростання. Для цього в українські анкети обстежень у промисловості та будівництві було введено запитання щодо стану зношеності виробничих потужностей і того, чи можна було би використовувати потужності краще за умови вкладання додаткових інвестицій.

Як бачимо на рис. 3, ситуація щодо стану виробничих потужностей у промисловості свідчить, що навіть у разі зростання попиту на продукцію підприємств тільки близько чверті респондентів сподіваються, що надлишкові (незавантажені) виробничі потужності можна буде використовувати без будь-яких додаткових дій, а ось 35–50 % у різні роки повідомляють, що таке можливе тільки за умови значних інвестицій.

І, нарешті, останнє з аналізованих запитань: а чи можливо фізично завантажити потужності, якщо більшість не оновлювалась протягом тривалого часу? Респонденти – керівники промислових підприємств вважають, що близько 20 % потужності їхніх підприємств неможливо завантажити через зношеність. У будівництві таких потужностей майже 17 %.

Висновки

Дослідження стану використання виробничих потужностей у певних галузях економіки на

основі даних кон'юнктурних обстежень дало змогу зробити кілька висновків. По-перше, аналізуючи стан економіки, не слід спиратись тільки на традиційні джерела, які не завжди можуть надати оперативну інформацію про зміни кон'юнктури. Керівники підприємств, «тримаючи руку на пульсі» виробничих процесів, значно швидше реагують на коливання ринку. По-друге, аналізовані показники мають і звичний для аналітиків кількісний, і якісний характер, через що можуть більш комплексно охарактеризувати стан окремого підприємства, галузі, всієї економіки. По-третє, на жаль, за браком місця, у статті не наведено аналіз за видами промислової діяльності (наприклад, окремо для харчової промисловості, металургії, хімічного виробництва тощо), що сподіваємось, дало би змогу зробити цікавіші висновки. І останнє, для отримання всебічної картини стану економічної кон'юнктури необхідно здійснювати комплексний аналіз, поєднуючи наведений сегмент системи показників ділової активності підприємств з іншими статистичними та фінансовими показниками.

Список літератури

1. Доклад Франции об измерении эффективности экономики и социального прогресса. Записка Генерального секретаря ООН к 42-й сессии Статистической Комиссии ООН (22–25 февраля 2011 г.). – Экономический и Социальный Совет ООН. – Режим доступу: unstats.un.org/unsd/statcom/doc11/2011-35-France-R.pdf. – Назва з екрана.
2. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова. – К. : Наукова думка, 2004. – 317 с.
3. Колодко Г. В. Мир в движении / Гжегож В. Колодко ; пер. с польского Ю. Чайников. – М. : Магистр, 2009. – 575 с.
4. Мазуренко В. І. Світова фінансова криза 2007–2010 рр. : глобальний та національний виміри / В. І. Мазуренко – Дніпропетровськ : ПП Видавництво «Нова ідеологія», 2009. – 216 с.
5. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств : монографія / М. В. Пугачова – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2007. – 535 с.
6. Пугачова М. В. Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд). Дослідження попиту на продукцію підприємств та завантаженості виробничих потужностей / М. В. Пугачова // Статистика України. – 2008. – № 3 (42). – С. 71–80.
7. Centre for International Research on Economic Tendency Surveys (CIRET). – Режим доступу: <http://www.ciret.org>. – Назва з екрана.
8. European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/index_en.htm. – Назва з екрана.
9. Giovannini E. Understanding Economic Statistics. An OECD Perspective / E. Giovannini – Paris : OECD, 2008.
10. Stiglitz J. E. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress / J. E. Stiglitz, A. Sen, J.-P. Fitoussi. – Режим доступу: www.stiglitz-sen-fitoussi.fr. – Назва з екрана.

M. Pugachova

THE LEVEL OF ENTERPRISES' CAPACITY UTILIZATION – THE INDICATOR OF ECONOMIC SITUATION

The questions of use of the business tendency surveys (for different branches of economy) indicators for investigation of economy are studied in the article. In particular, the indicators characterizing the enterprises' capacity utilization and various reasons that influence on it are examined.

Keywords: conjuncture (business tendency) surveys of enterprises, indicators of enterprises' business activity, capacity utilization.

Матеріал надійшов 16.04.2012